

No more bulls**t. Men hvem afgør, hvilke oplysninger, der er noget komøg?

Klædt på til kildekritik

Af Jan Kjær,
Better-World.dk

Falske nyheder og misinformation er kommer for at blive. Men klæder vi de unge godt nok på til kildekritik? Og hvad kan DFFU gøre. Det sætter REVY under lup i dette nummer.

Hele verden så til i forbløffelse og vantro, da tusinder af amerikanere i starten af januar stormede Capitol Hill i Washington DC, masede sig op ad trapperne, ind gennem døre og vinduer til det amerikanske demokratis helligste haller.

De var overbeviste om, at demokraterne havde snydt ved valget og frataget Trump valgsejren, og præsidenten var deres hovedkilde til denne misinformation. Selvsamme præsident, der i tide og utide har kaldt alt, der ikke passer i hans optik for "fake news". Men der var ingen fakta til at underbygge, at der havde været valgfusk.

Falske nyheder, eller rettere misinformation og desinformation (se faktaboks side 20), kan få store konsekvenser.

I dette tilfælde flere dødsfald og et lavpunkt for amerikansk demokrati.

Vi - danskerne - er gode til at spotte falske nyheder. Synes vi selv. En europæisk undersøgelse fra 2018 (Fake news and disinformation online) viser, at 87% af danske voksne har "stor eller nogenlunde" tillid til, at de kan afsløre falske nyheder. I eksempelvis Spanien er det tilsvarende tal 55%, og for EU som helhed 71%.

Er vi så gode til kildekritik.

Og klæder vi de unge godt nok på?

Forsknings- fag- og uddannelsesbibliotekerne står helt centralt, når det kommer til at uddanne unge til at søge og vurdere kilder. Undervisere på de videregående uddannelser brokker sig rutinemæssigt over at få nye studerende ind, der - mener de - ikke er klædt godt når på fra gymnasiet på den front. REVY tager tyren ved hornene og dykker ned i kildesøgnings-substansen. Passer det, at de unge ikke kan søge og vurdere kilde? Hvad gør DFFU'erne? Hvad siger gymnasieeleven, lektoren, studiecenterlederen DFFU-formanden og medieeksperten?

’Jeg er nok lidt mere naiv og har stolet meget på Facebook og de andre sociale medier.

GYMNASIEELEVEN

Rasmus Flarup er 19 år og går i 3.g på HTX på Aarhus Gymnasium, Aarhus C.

Han skelner mellem to forskellige ”påklædninger”, når det handler om kildekritik til at spotte misinformation og fake news: Den faglige og den private.

”Når det skal bruges i undervisningen til opgaverne, føler jeg mig godt klædt på, for jeg har fået meget uddannelse i det lige siden folkeskolen. Her lærte jeg at genkende fake news på forskellige træk, blandt andet overskriften”, forklarer Rasmus.

Dette arbejde med kildekritik blev ført videre i gymnasiet.

Sænker paraderne

”Det at finde ud af, om det har rod i noget fagligt, eller bare er en noget fis, har jeg lært i ldehistorie,” siger han og fortsætter: ”Man lærer bedst ved selv at opleve det, ved for eksempel at se artikler baseret på viden.

Så fagligt en kompetent intro. Anderledes svært forholder det sig i forhold til det private.

”Det handler ikke så meget om artikler. Der synes jeg, jeg er god til at skelne mellem dem, der er troværdige og dem, man ikke kan stole på. Det er mere på de sociale medier, når der her dukker nyheder og andet op, er jeg slet ikke indstillet på samme måde, som når jeg er i gang med en opgave,” forklarer Rasmus.

Han har venner, der er mere kritiske i hverdagen.

”Jeg er nok lidt mere naiv og har stolet meget på Facebook og de andre sociale medier.

Det er er ikke noget jeg er blev dannet til i skolen eller gymnasiet. Det er noget jeg selv har måttet tage ved lære af ved mine fejl. Selv at blive god til.”

Ufatteligt nemt at forfalske

Ved stormen på Capitol Hill så Rasmus et opslag på Facebook, hvor billedet var taget fra Twitter, som var skrevet af en politisk kommentator. Fyren havde lagt en pressemeddelelse op fra en kæde af restauranter, der havde taget afstand fra demonstranterne. Problemet var bare, at opslaget var det pure opspind.

”Jeg gik ind på både kommentatorens og restaurantkædens Twitter. Der var ingenting! Jeg har nu oplevet for mange gange, at der er forfalskning af opslag på Facebook og andre sociale medier. Noget der virker helt skørt. Helt vildt sjovt. Og så viser det sig, at de ikke selv har lagt det op. Det er ufatte- ligt nemt med Photoshop og andre programmer at forfalske screenshots. Det er noget jeg har fundet ud af siden hen. Jeg er klart blevet mere kritisk.”

Google Scholar

På Rasmus’ gymnasium er der intet bibliotek, da der ikke er krav til det på ungdomsuddannelserne, så han er henvist til databaser og andre biblioteker. Til sin hovedopgave i 3G. benyttede han anti-plagiat-programmet Google Scholar og kildekritik som metode for at sikre, at det var validt.

”Jeg har også arbejdet med et emne, som der ikke er skrevet så mange artikler om. Derfor nemmere på Google Scholar. Det handlede om kognitive virkemidler i et computerspil og hvordan spilleren blev påvirket til at få bestemte følelse og foretage specifikke handlinger,” forklarer Rasmus.

’
Man kan selv
finde så meget i dag.
Det gør det ikke
nemmere...

Foto: Ditte Smith

STUDIECENTERLEDEREN

Ud over at være næstformand i GAEB (Gymnasiernes, Akademiernes og Erhvervsskolernes Biblioteksforening), er Hanne Tingleff også studiecenterleder og uddannelsesbibliotekar på Frederiksborg Gymnasium og HF, et stort stx-gymnasium i Hillerød. Her har de både prioriteret at have et bibliotek og forsøge at klæde eleverne ordentligt på til kildekritik og informationssøgning.

Som studiecenterleder blev Hanne sat til at være tovholder på gymnasiets strategi for digital dannelse, som sidste gymnasireform lagde op til.

I Hillerød lagde de sig fast på en strategi med tre dimensioner: Den socio-emotionelle dimension (om blandt andet de sociale medier), den kognitive dimension (om søgning på nettet, heriblandt falske nyheder) og den tekniske dimension (programmer og lignende).

Som uddannelsesbibliotekar og studiecenterleder har Hanne Tingleff en vigtig rolle i hver eneste af de 51 klasser på gymnasiet.

Inden eleverne går gang i gang med den årlige store skriftlige opgave gennemgår eleverne et søgekursus, hvor de lærer at finde supplerende materiale, ekstra kilder og yderligere baggrundsstof. For hvert år bliver der bygget ovenpå efter et progressions-skema.

Dyre databaser

Jo længere frem i gymnasieforløbet, jo flere databaser bliver eleverne præsenteret for.

”Mange databaser er dyre, så skolen har ikke råd til så meget på den front,” siger Hanne.

”Jeg prøver at sætte eleverne op til opgaverne og forankre informations-søgning i hele processen. At forklare dem, at en god opgave bygger på gode kilder. Frem for en ren Google-søgning skal de bruge databaser og andre kilder, og vi forventer, at de bruger dem,” siger Hanne Tingleff og fortsætter: ”Det er min pind. Det er ikke nødvendigvis sådan det sker på andre gymnasier.”

Det manglende lovkrav om biblioteker på ungdomsuddannelserne gør, at det som er hjertet og omdrejningspunktet på nogle skoler, bliver nedprioriteret og nedlagt på andre.

I forhold til kildekritik er studiecenterlederen selv kritisk: ”Kildekritik ligger mest i fagene historie, engelsk, dansk og samfunds-fag. Alle fag skal i princippet arbejde med den, men tiden er knap. Medmindre der står direkte, at man skal arbejde med kildekritik, bliver det ofte valgt fra,” forklarer hun.

Det skulle prioriteres meget højere, hvis det stod til studiecenterlederen og bibliotekaren.

Hvad står der på Wiki?

”Jeg ville gøre det til en vigtig del af opgaveløsningen at få styr på, hvor oplysningen kommer fra. Lærerne skulle give eleverne point for at indsamle information forskellige steder - artikler, bøger - og ikke kun Wikipedia.”

Hun underviser også eleverne i, hvordan man laver en korrekt litteraturliste, hvorfor man skal lave den, hvordan den opbygges og hvilke elementer man skal huske at have med.

”Fem opslag fra Wikipedia bare markeret med URL – det er bare ikke godt nok. Jeg kunne tænke mig, at man i de forskellige fag gik lidt dybere i forhold til, hvor vi får vore informationer fra. Det er ikke sikkert, at det er forkerte oplysninger man får ved at Google. Men hvor fandt du det henne? Hvem står bag det site? Det kunne godt gøres lidt oftere,” siger Hanne Tingleff og fortsætter:

”Man kan selv finde så meget i dag. Det gør det ikke nemmere. Nu er det op til eleverne selv at udvælge de gode materialer. Det må vi klæde dem bedre på til at gøre. Både i forhold til som dygtige studerende at løse opgaver med valide og troværdige kilder i det videre forløb på uddannelserne, men også i forhold til det at være borgere i et demokratisk samfund. I privaten er det også vigtigt, at man er kritisk.”

I løgnens tidsalder

På gymnasiet i Hillerød har de fået et gratis sæt af minibogen ’Den der råber lyver,’ med undertitlen ’mediebrugerens manual til løgnens tidsalder,’ skrevet af journalist Lea Korsgaard.

Titlen har gjort indtryk på Hanne Tingleff.

”Det er selvfølgelig ikke altid et sandt udsagn, men man kan tænke over hvad det betyder. Hvorfor har nogle så stort behov for at råbe højt?” spørger hun.

Og relaterer det straks til den just afgåede amerikanske præsident.

”Vi snakkede også som fake news for fem, ti og 20 år siden, men jeg tror helt klar, at Trump har hjulpet til med at gøre mange opmærksomme på, om der er en eller flere sandheder. Og hvem der er afsender? Tidligere når det blev sagt offentligt og ikke mindst af en præsident, så har mange troet det var rigtigt. De fire år med Trump i spidsen for USA har været med til at vænne os til konstant at stille spørgsmålet: Er det nu rigtigt?”

’ Vil gerne have vejleder til at levere. Også når det gælder kildesøgning.

Foto: Anne Kring

LEKTOREN

Jane Flarup er lektor i organisationsadfærd og projektledelse ved Aarhus Universitet Business and Social Sciences og leder af Forretningsspecialiseringen af diplomingeniører.

”Når jeg starter med et nyt hold, har jeg en klar forventning om, at de har været tamped igennem med kildekritik og metode, så det ikke skulle være min opgave, men det bliver det alligevel. Der er selvfølgelig fag, der er mere hardcore på de områder, fx samfundsfag, men sådan er virkeligheden ikke der, hvor jeg underviser og vejleder,” forklarer Jane Flarup.

De studerende har svært ved at finde informationer, og de falder for de hurtige løsninger. Det ser hun tydeligt som vejleder.

”Deres søgeteknik er simpelthen for dårlig. De er usikre på, hvordan de skal søge. Hvis jeg fortæller dem om valide kilder som Dansk Industri, Kommunernes Landsforening eller HORESTA, kender de ikke navnene,” fortæller Jane Flarup.

Og så er de alt for hurtige på aftrækkeren, når der skal vinkles.

”Hvad kan du gøre for, at jeg får 12?”

”Jeg synes ikke, de er specielt fantasifulde i forhold til at komme ud i krogene for at finde nye vinkler, inden de træffer beslutning om opgavens problemformulering.

Hun vejleder studerende mellem 23 og 25 år, der skal udvikle forretningsmuligheder som fx at udvikle apps til

bookingsystemer, starte konsulentfirmaer med rådgivning til forskellige brancher eller genbrug af madaffald i fødevareresektoren.

Jane Flarup har oftest mellem 10 til 16 grupper af studerende: ”Samtlige grupper spørger, hvordan skal vi gøre det her? Jeg er lidt rystet over, at de studerende ikke på forhånd har overvejet, hvordan de skulle gribe opgaven an. Da jeg studerede, var det pinligt at fremstille sig som ”hjælpeløs.” Jeg turde i hvert fald ikke komme ind til min vejleder uden en idé.”

En af kollegerne på et andet institut fik engang følgende spørgsmål fra en studerende: Hvad kan du gøre for, at jeg får 12? Vil gerne have vejleder til at levere. Også når det gælder kildesøgning.”

Hun roser de studerende for at være ”megagode ude på nettet”.

”Men de er ikke systematiske nok. Fake news og sølvpapiershatte gør alt for at komme igennem til de unge. Hvordan sikrer de, at de hopper på noget, der ikke passer. De går bare videre. Tjekker de afsenderen. Jeg synes ikke, de er obs nok på det.”

De læser ikke nok

Læsning og brug af biblioteker spiller en alt for lille rolle blandt de studerende, som Jane typisk underviser, nemlig ingeniørstuderende.

”Mit indtryk er, at der er tendenser til, at de ikke læser nok. De forventer, at mine PowerPoints er så gode, at de

kan klare sig til eksamen. Og der er for mange der ikke forbereder sig til forelæsningerne,” siger Jane Flarup.

For et par semestre siden fandt hun en forskningsartikel, som hun lagde ind i undervisningen, siger hun og tilføjer.

”10 sider peer reviewed af top of the pops. Det kan de studerende ikke håndtere, og det burde man, når man læser på universitetet, som jo er forskningsbaseret undervisning.”

”Og bruger de selv bibliotekerne. Nej, det gør de SLET ikke. Kun hvis der er en lærebog, de ikke vil investere i, så låner de. Også gerne gamle udgaver. De låner, hvad der er.”

Hun har oplevet at undervise efter en engelsk lærebog, der også foreligger på dansk. Nogle studerende sidder med en udgave, der er tre oplag tilbage og lånt på biblioteket. Det gør det, ifølge Jane, altså svært at blive enige om, hvilke sider der refereres til.

Tættere samarbejde

Den sporadiske brug er ikke bibliotekernes eller bibliotekarernes skyld. Jane Flarup forsker selv i trivselsspsykologi og oplever, at bibliotekerne stiller sig til rådighed, når hun efterspørger hjælp.

”Når jeg har haft behov for at få hjælp til at finde en fornuftig søgestreng. Så har de været der. Det er det, de kan!”

Men som underviser må Jane Flarup gribe i egen barm: ”Jeg må med skam melde, at det kan være mig, der ikke har udnyttet mulighederne godt nok. Det er os undervisere, der skal inddrage bibliotekerne mere.”

Hun har et helt konkret forslag.

”Et meget tættere samarbejde mellem bibliotekarer og undervisere på universiteterne. Det kunne forbedre kildesøgningen. Og lad bibliotekarerne komme ind i undervisningen og forklare, hvordan de kan bruges. Men det er jo også til syvende og sidst et ressourcespørgsmål.”

’ De er meget vant til at søge litteratur til deres opgaver i Google, for det er det, man gør.

Foto: DFFU

DDFU-FORMANDEN

Karin Bettina Englev er formand for Danske Fag-, Forsknings- og Uddannelsesbiblioteker og ansat på Det Kgl. Bibliotek, AU Library Emdrup.

”Min erfaring er, at de studerende er mindre opmærksomme på, hvor deres kilder stammer fra, end de har været. De har ikke godt nok styr på, hvad der definerer en videnskabelig artikel,” siger Karin Englev.

Årsagen er enkel.

”De er meget vant til at søge litteratur til deres opgaver i Google, for det er det, man gør. I den indledende fase af informationsøgning er det fint, men det har konsekvenser når de skal i gang med mere systematiske litteratursøgninger. Ved at Google finder man det, man søger, men man finder ikke det man IKKE søger. På universitetet er det vigtigt, at kilder har evidens, at det bygger en videnskabelig tradition og lever op til, hvad en videnskabelig artikel skal kunne.”

Ved at Google er det anderledes, da store del af den videnskabelige litteratur ikke findes frit tilgængeligt på internettet og som en konsekvens heraf, ikke høstes af Google. Det er derfor vigtigt at de kender de databaser, der er væsentlige inden for deres fag.

”På Google kan vejlederen og censor ikke følge søgningerne og vurdere datagrundet for ens opgave, da det er svært at eftergøre søgningen, hvilket databaserne giver mulighed for.”

”Kildekritik never stops”

Der er intet forkert i at Google eller bruge Google Scholar og Wikipedia.

”Det er jo det, alle gør af privat interesse. Man skal bare vide, at hvad det kan bruges til, og hvor begrænsningerne er. F.eks. er Google Scholar meget brugbar til citationsanalyser og til at finde lignende artikler og artikler udgivet som Open Access. Men de studerende er ikke bevidste om, forskellen på at foretage litteratursøgninger i Google Scholar og i databaser,” forklarer Karin Englev.

Hun er ikke i tvivl om, at de studerende er stødt på kildekritik.

”Det sker allerede i grundskolen. Men man glemmer det man lærer. Det er noget man skal have repeteret mange gange, så der er progression, og man til stadighed får fyldt mere på sin kritiske sans. Vi skal blive ved med at undervise i kildekritik.”

”Når studerende starter på universitetet skal de have styr på. Hvem er afsender? Hvad er formålet med artiklen/bogen? Hvilke kilder bygger det på. Hvilket forlag bliver det udgivet fra?”

Karin er bekymret over en udvikling, hvor influencers etc. betyder mere end fakta fx når det gælder helt aktuelle emner som vacciner og mundbind. Bekymringen gælder ikke mindst sociale medier og søgetjenesterne.

”Der er en tendens til, at den der råber højest eller har mest karisma, lytter man mest efter,” siger hun.

Og der er tendens til ensproing.

”På Facebook og ved at Google, får man mest foreslået det, man er enige i, da ens gamle søgninger huskes. Men det er jo også sundt at få andre synspunkter ind,” fortsætter hun.

På universitetet er det helt nødvendigt.

Karin Englev mener klart, at bibliotekarer har en rolle i forhold til kildekritik, for ”man skal ikke underkende den informationskompetence, som bibliotekarer besidder.”

Større fokus på de sociale medier

Men hvad kan fag-, forsknings- og uddannelsesbibliotekerne gøre?

”Vi skal være bedre til at samarbejde med gymnasierne og deres bibliotekarer, så vi sikrer, at der er progression igennem ungdomsuddannelserne og de videregående uddannelser i forhold til undervisningen i kildekritik og informationsøgning. Samtidig skal vi også samarbejde med folkeskole- og folkebibliotekerne, som betyder noget for gymnasierne og erhvervsskolerne,” siger Karin Englev.

”Der skal generelt et større fokus på de sociale medier og at uddanne de studerende i at bliver mere kritiske og bevidste brugere af al den information de har adgang til. Og der spiller bibliotekerne en stor rolle.”

Hun mener desuden, at kildekritik og litteratursøgning burde tælle ved bedømmelse af alle opgaver.

Unge bruger i stadig stigende grad sociale medier, og det burde bibliotekarere interessere sig mere for.

MEDIEEKSPERTEN

Finn Rasmussen, kultursociolog fra Københavns Universitet, medieekspert og forfatter forfatter til bogen 'Medier og politisk kommunikation'. I 2018 udkom 3. udgave af bogen rettet mod gymnasier og erhvervsskoler.

I 2018 udkom 3. udgave af bogen 'Medier og politisk kommunikation' rettet mod gymnasier og erhvervsskoler. Den beskriver og analyserer nyheder, journalistik, politisk kommunikation og meningsdannelse i samfundet.

I forbindelse med lanceringen blev ungdomsuddannelserne tilbudt forskellige foredrag.

"Der har været mest bud efter er 'fake news' og misinformation. Det er de unge meget interesseret i, fordi det er deres egen medievirkelighed. Den er samtidig noget mere kompliceret end de umiddelbart forestiller sig," fortæller forfatter Finn Rasmussen.

Meget, de ikke vidste

Under foredragene stillede han spørgsmålet: Hvor gode er I til at spotte falske nyheder. Derefter sammenlignede han deres svar med en europæisk undersøgelse fra 2018.

"Det der slog mig, var at danskerne har en meget stor selvtillid i forhold til at spotte falske nyheder. Det var danskerne meget overbeviste om, at de kunne. Og gymnasieleverne bekræftede det. Men under mit foredrag bliver de alligevel overraskede over, at der var meget, de ikke vidste.

For eksempel de meget avancerede 'deep fake news'. Eller at falske nyheder spredt sig hurtigere på nettet. Ikke mindst når det handler om politik," siger Finn Rasmussen.

Faktisk spredes falske nyheder seks

gange hurtigere end faktabaserede nyheder på nettet og videresendes 70% mere, så de når bredere ud.

Det var også en øjenåbner at få at vide, at det kan være meget velorganiseret.

"Jeg viste dem eksempler fra Rusland om, hvordan falske nyheder deles. Hvordan de bruges til at skabe splittelse og forvirring i Vesten og overfor egen befolkning skabe en fortælling om vesten som dekadent, umoralsk og på kanten af kaos. De vidste de ikke, men det synes klart det er vigtigt for dem at vide," forklarer Finn Rasmussen.

Danske unge med selvtillid

Selv om der er mangler, klarer de danske unge sig godt i forhold til andre lande.

"Hvis du sammenligner med mange steder i verden, er de unge klædt meget bedre på. Men de har en meget stor selvtillid, og det er tydeligt, når man er i dialog med dem, at der trods alt er mange ting, de ikke ved."

Hvad med bibliotekerne i forhold til at gøre unge mere kildekritiske.

"Det er min fornemmelse, at bibliotekarere ikke ser sig selv i den rolle. Unge bruger i stadig stigende grad sociale medier, og det burde bibliotekarere interessere sig mere for. Deres rolle kunne være at vejlede de unge

i, hvordan man gebærder sig på de sociale medier og hvordan man søger informationer.

Det er her, de unge finder informationer. For eksempel på Youtube, hvor man får man et hurtigt resume af et emne. Men er det rigtigt?" spørger Finn retorisk.

Fem gode råd

Finn Rasmussen synes, at fake news er et dårligt begreb og er blevet yderligere forplumret efter Trumps brug af det. Han vil meget hellere tale om misinformation, desinformation og malinformation (se faktaboks), som er de faglige termer.

"Misinformation og desinformation forsvinder ikke, selv om Trump skulle forsvinde, men det kan godt være, at det får mindre opmærksomhed i medierne. Søgningerne på fake news på Google steg kraftigt i 2017, det år Trump blev indsat som præsident," forklarer han.

Finn Rasmussen har fem idéer til at stoppe desinformation:

- 1: Facebook, Google, Twitter etc. skal reguleres og skal være forpligtet til selv at faktatjekke, hvad der ligger på deres platforme.
- 2: Styrke og støtte faktatjek generelt ligesom for eksempel Detektor.
- 3: Styrke mediernes egen etik og kildekritik for meget desinformation deles gennem dem
- 4: Vores kritiske opmærksomhed skal øges, så vi bliver bedre til at spotte desinformation
- 5: UNESCO arbejder meget med begreberne *social media literacy* og *digital literacy*. Begge skal styrkes i undervisningen.

Mis-information. Forkert, men er ikke lavet for at skade.

Des-information. Falsk information, der har til hensigt at skade en person, organisation eller land.

Mal-information. Baseret på fakta, men brugt til at skade person, organisation eller land.

Kilde: Finn Rasmussen

Kilder: European Commission (2018): Fake News and Disinformation Online, Directorate-General for Communication.

The spread of true and false news online. Soroush Vosoughi, Deb Roy & Sinan Aral. Science, 09 Mar 2018, Vol. 359, issue 6380 - pp. 1146-1151.